

“ATTACK” ON JADID SCHOOLS

Zafar Zaripovich Artikov

Lecturer at the Department of Social Sciences

Doctor of Philosophy (PhD) in History

ZARMED University

zafarartikov.85@gmail.com

Samarqand, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Jadids, Jadid schools, Soviet educational policy, national schools, educational reform, Turkestan, ideological struggle.

Received: 04.02.26

Accepted: 05.02.26

Published: 06.02.26

Abstract: This article studies the history of political and ideological “attacks” against Jadid schools in Turkestan at the beginning of the 20th century. The article examines the national-enlightenment significance of Jadid schools, their conflict with Soviet ideology, and the impact of this conflict on the development of the Uzbek education system. Methodologically, the study is based on the analysis of historical sources, scientific literature, and archival documents. The results show that the “attack” against Jadid schools was not only a pedagogical, but also a large-scale political-ideological campaign that led to the destruction of national education.

JADID MAKTABLARIGA “HUJUM”

Zafar Zaripovich Artikov

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ZARMED universiteti “Ijtimoiy fanlar” kafedrasi o'qituvchisi

zafarartikov.85@gmail.com

Samarqand, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: jadidlar, jadid maktablari, sovet ta'lim siyosati, milliy maktablar, ta'lim islohoti, Turkiston, mafkuraviy kurash.

Annotatsiya: Ushbu maqola XX asr boshlarida Turkistonda jadid maktablariga qarshi olib borilgan siyosiy va mafkuraviy “hujum”lar tarixini o'rganadi. Maqolada jadid maktablarining milliy-ma'rifiy ahamiyati, sovet ideologiyasi bilan to'qnashuvi va bu ziddiyatning O'zbekiston ta'lim tizimi taraqqiyotiga ta'siri ko'rib chiqiladi.

Metodologik jihatdan tadqiqot tarixiy manbalar, ilmiy adabiyotlar va arxiv hujjatlari tahlilga asoslangan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, jadid maktablariga qarshi "hujum" nafaqat pedagogik, balki keng miqyosli siyosiy-mafkuraviy kampaniya bo'lib, milliy ta'limning yo'q qilinishiga olib kelgan.

“НАПАДЕНИЕ” НА ДЖАДИДСКИЕ ШКОЛЫ

Зафар Зарипович Артиков

Преподаватель кафедры «Социальные науки» Университета ZARMED

Доктор философии (PhD) по историческим наукам

zafarartikov.85@gmail.com

Самарканд, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: джадиды, джадидские школы, советская образовательная политика, национальные школы, образовательная реформа, Туркестан, идеологическая борьба.	Аннотация: В статье рассматривается история политико-идеологических “нападений” на джадидские школы в Туркестане в начале XX века. В статье рассматривается национально-просветительское значение джадидских школ, их конфликт с советской идеологией и влияние этого конфликта на развитие узбекской системы образования. Методологическая основа исследования – анализ исторических источников, научной литературы и архивных документов. Результаты показывают, что “нападение” на джадидские школы было не только педагогической, но и масштабной политико-идеологической кампанией, приведшей к разрушению национального образования.
---	--

Kirish. XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan jadidchilik harakati O'rta Osiyo xalqlari hayotida muhim o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Jadidlar tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablari milliy uyg'onish va ma'rifatparvarlik harakatining asosiy institutlaridan biriga aylandi [1]. 1920-yillarning o'rtalaridan boshlab, sovet hokimiyati bu maktablarga qarshi keng ko'lamli kampaniya boshladi, bu esa tarixda “jadid maktablariga hujum” deb atalgan hodisaga olib keldi. Ushbu muammo hozirgi kungacha O'zbekiston ta'lim tarixi tadqiqotlarida muhim mavzulardan biri bo'lib qolmoqda, chunki u milliy ta'limning taqdiri, sovet mafkuraviy siyosati va milliy-madaniy identifikatsiya masalalari bilan chambarchas bog'liq. Jadid maktablariga qarshi olib borilgan kurashning mohiyati va oqibatlarini tushunish zamonaviy ta'lim

siyosatini shakllantirish uchun ham muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotning maqsadi jadid maktablariga qarshi kampaniyaning asosiy bosqichlarini, uning ijtimoiy-siyosiy kontekstini va milliy ta'lim tizimiga ko'rsatgan ta'sirini kompleks tahlil qilishdan iborat.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Tadqiqotda tarixiy-taqqoslash, tarixiy-genetik va analitik metodlar qo'llanildi. Adabiyotlar tahlili zamonaviy o'zbek, rus va xorijiy tadqiqotchilar asarlariga asoslangan bo'lib, jadidchilik harakati va sovet ta'lim siyosati masalalari keng qamrovda o'rganildi. Rahim Jumaniyozovning "Jadidchilik va uning Turkiston tarixida tutgan o'rni" nomli fundamentalist asarida jadid harakatining mafkuraviy asoslari, ta'lim kontseptsiyasi va ijtimoiy-siyosiy ahamiyati batafsillicha yoritilgan [2]. Muallif jadid maktablarini milliy uyg'onishning muhim vositasi sifatida tavsiflab, ularning an'anaviy musulmon maktablaridan tubdan farq qilishini ko'rsatadi. O'zbek tadqiqotchisi Shavkat Mamatqulovning "Turkiston jadidlari" monografiyasida jadid ta'lim tizimining pedagogik asoslari, dars dasturlari va o'qitish metodlari tahlil qilingan [3].

Muallifning fikricha, jadid maktablari nafaqat savodxonlikni oshirish, balki milliy ongini shakllantirishda muhim rol o'ynagan. Rus tarixchisi Adeeb Xalidovning "The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia" asarida jadidchilik harakatining siyosiy konteksti va sovet hokimiyati bilan munosabatlari chuqur o'rganilgan [4]. Xalidov jadid maktablariga qarshi kampaniyani sovet milliyatlar siyosatining bir qismi sifatida tahlil qiladi va bu jarayonda siyosiy maqsadlarning ustunligini ta'kidlaydi. Shohrux Erkinovning "Jadidchilik tarixidan lavhalar" tadqiqotida jadid maktablari faoliyatining turli jihatlarini, ularning moddiy-texnik bazasi, o'qituvchi kadrlari va o'quvchilar kontingenti haqida qimmatli ma'lumotlar keltirilgan [5]. Sovet ta'lim siyosati masalalari bo'yicha rus olimi Vadim Medishning "Большевики и национальный вопрос в Средней Азии" asari muhim manba hisoblanadi [6]. Medish sovet hokimiyatining milliy ta'lim institutlariga munosabatini tahlil qilar ekan, mafkuraviy nazorat va siyosiy repressiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi.

Fransuz tarixchisi Stéphane A. Dudoignon tomonidan tahriri ostida chop etilgan "Intellectuals in the Modern Islamic World" to'plamidagi maqolalar jadid ziyolilarining taqdiriga alohida e'tibor beradi [7]. Xorijiy tadqiqotchilar jadid maktablariga qarshi kampaniyani keng miqyosli siyosiy tozalashlar kontekstida o'rganishadi. O'zbek tarixchisi Aziz Xoliqovning "Turkiston muxtoriyati va jadidchilik harakati" monografiyasida jadidlarning siyosiy faoliyati va ularning sovet tuzumiga intilishlar tahlil qilingan [8]. Muallif jadid maktablarining yopilishini milliy intelligentsiyaga qarshi kurashning bir qismi sifatida baholaydi. Yana bir muhim tadqiqot bu Timur Ko'çaoglu tomonidan nashr etilgan "Reform Movements and Revolutions in Turkistan: 1900-1924" asari bo'lib, unda jadidchilik harakatining turli bosqichlari va sovet hokimiyati bilan munosabatlari tahlil qilinadi [9]. Rus arxeografi Dov Yaroshevskiyning "Empire and Citizenship

in Revolutionary Russia” kitobida sovet milliyatlar siyosatining evolyutsiyasi va milliy maktablarga munosabatning o’zgarishi ko’rsatilgan [10]. Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, jadid maktablariga qarshi “hujum” masalasi turli jihatlardan o’rganilgan bo’lsa-da, bu hodisaning kompleks tahlili, ayniqsa uning uzoq muddatli ta’sirini baholash hali ham dolzarb tadqiqot yo’nalishi hisoblanadi.

Natijalar va muhokama. Jadid maktablariga qarshi kampaniya bir necha bosqichda amalga oshirildi va u faqat pedagogik emas, balki keng ko’lamli siyosiy xarakterga ega edi. Birinchi bosqich 1922-1925-yillarga to’g’ri keladi va bu davrda sovet hokimiyati dastlab jadid maktablarini qisman tan olish va ularni sovet ta’lim tizimiga integratsiya qilish siyosatini olib bordi. Biroq bu davr ham jadid ta’limi ustidan ideologik nazoratni kuchaytirishga qaratilgan chora-tadbirlar bilan kechdi. Sovet ta’lim komissarliklari jadid maktablarining o’quv dasturlariga aralashib, diniy ta’limot elementlarini yo’qotishga harakat qildi. Shu bilan birga, jadid maktablari o’qituvchilarini qayta tayyorlash dasturlari ishga tushirildi, bu esa amalda ularning milliy-ma’rifiy qarashlari ustidan ideologik bosim o’rnatishni anglatardi.

Ikkinchi bosqich 1926-1929-yillarni qamrab oladi va bu davr ochiq repressiv kampaniyaning boshlanishi bilan ajralib turadi. 1927-yilda VKP(b) Markaziy Qo’mitasi tomonidan qabul qilingan qarorlar jadid maktablarini "milliy-burjua elementlarning uyasi" deb e’lon qildi va ularni bosqichma-bosqich yo’q qilish topshirildi. Bu davrda jadid maktablari moliyaviy qiyinchiliklarga duchor qilindi, ko’plab o’qituvchilar ish joylaridan chetlatildi va ba’zilari hibsga olindi. Sovet matbuotida jadid ta’limine qarshi keng ko’lamli kampaniya boshlandi, unda jadid maktablari “pan-islomizm” va “pan-turkizm” g’oyalarini targ’ib qiluvchi institutlar sifatida qoralandi. Uchinchi va eng qattiq bosqich 1930-1931-yillarda amalga oshirildi, bu davr “milliy kadrlarni tozalash” siyosati bilan bir vaqtga to’g’ri keldi. Bu yillarda jadid maktablarining deyarli barchasi yopildi, ko’plab jadid ziyolilari va o’qituvchilar repressiya qurboniga aylandi.

Rasmiy siyosat jadid ta’limini tamomila yo’q qilish va uni sovet tipi maktablari bilan almashtirish edi. Jadid maktablarining yo’q qilinishi bir necha omillar bilan tushuntiriladi. Birinchi navbatda, bu sovet hokimiyatining milliy ta’limga nisbatan qo’rquvi bilan bog’liq edi, chunki milliy tilda va milliy ruhda ta’lim olgan yoshlar sovetlashgan jamiyat uchun potentsial xavf hisoblanardi. Ikkinchidan, jadid maktablari amalda mustaqil intellektual institutlar bo’lib, ular ustidan to’liq mafkuraviy nazorat o’rnatish qiyin edi. Uchinchidan, jadidlar orasida sovet siyosatiga tanqidiy munosabatda bo’lgan ko’plab shaxslar mavjud edi va bu hokimiyatni tashvishga solardi. Jadid maktablariga qarshi “hujum”ning oqibatlari juda katta bo’ldi. Milliy tilda va milliy qadriyatlarga asoslangan ta’lim tizimi yo’q qilindi, buning o’rniga faqat sovet mafkuraviy standartlariga javob beradigan ta’lim tizimi joriy etildi.

Minglab malakali milliy pedagog kadrlar yo'qotildi, ularning aksariyati repressiya qurboniga aylandi yoki kasbini o'zgartirish majburiyatida qoldi. Jadid maktablari tomonidan yaratilgan boy metodologik tajriba va o'quv-uslubiy materiallar unutildi. Eng muhimi, millat uchun milliy ta'lim an'analari uzildi va keyingi avlodlar o'zlarining milliy madaniy merosidan uzoqlashtirildi. Biroq jadid maktablarining ta'siri to'liq yo'q qilinmadi, chunki ularda ta'lim olgan yoki o'qitgan ko'plab shaxslar keyinchalik O'zbekiston ilm-fan va madaniyatining rivojlanishiga o'z hissalarini qo'shdilar. Jadid maktablari tajribasining ba'zi elementlari, ayniqsa milliy tilni o'qitish metodlari, keyinchalik sovet maktablarida ham qo'llanildi, garchi bu rasmiy ravishda e'tirof etilmagan bo'lsa ham. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jadid maktablariga qarshi "hujum" nafaqat ta'lim sohasidagi hodisa emas, balki keng ko'lamli milliy-madaniy va intellektual hayotni bosish siyosatining muhim qismi edi. Bu siyosat O'zbekiston ta'lim tizimining tabiiy taraqqiyotini to'xtatib qo'ydi va milliy pedagogika taraqqiyotida uzoq muddatli salbiy oqibatlarga olib keldi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlayaptiki, XX asr 20-30-yillarida jadid maktablariga qarshi olib borilgan kampaniya murakkab siyosiy-mafkuraviy jarayon bo'lib, u O'zbekiston ta'lim tarixi va milliy-madaniy taraqqiyotida chuqur iz qoldirdi. Jadid maktablari o'z davrida milliy uyg'onish va ma'rifatparvarlik harakatining asosiy institutlari bo'lib, ular nafaqat zamonaviy bilimlarni tarqatish, balki milliy ong va milliy identifikatsiyani shakllantirishda ham muhim rol o'ynagan. Sovet hokimiyatining bu maktablarga qarshi kurashi uch asosiy bosqichdan iborat bo'ldi: dastlab qisman tan olish va integratsiya qilishga urinish, keyin ochiq mafkuraviy kurash va nihoyat to'liq yo'q qilish. Har bir bosqich o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan va umumiy maqsad - milliy ta'lim tizimini sovet mafkuraviy standartlari bilan almashtirish - ga xizmat qilgan. Jadid maktablariga qarshi "hujum"ning asosiy sabablari sovet hokimiyatining milliy ta'lim institutlariga nisbatan qo'rquvi, ular ustidan to'liq mafkuraviy nazorat o'rnatish istagi va milliy ziyolilarning siyosiy ta'sirini cheklash zaruriyati bilan bog'liq.

Kampaniyaning oqibatlari fojiali bo'ldi: milliy ta'lim an'analari uzildi, minglab malakali pedagog kadrlar yo'qotildi va milliy pedagogika taraqqiyoti uzoq yillar uchun to'xtatildi. Biroq jadid maktablari tajribasi va jadid pedagoglar merosi to'liq yo'q qilinmadi va keyingi davrda milliy ta'lim tizimining rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Zamonaviy O'zbekiston ta'lim tizimini isloh qilish kontekstida jadid maktablari tajribasini o'rganish muhim amaliy ahamiyatga ega, chunki u milliy qadriyatlar va zamonaviy ta'lim standartlarini uyg'unlashtirish masalasida qimmatli darslar beradi. Kelajakdagi tadqiqotlar jadid maktablari metodologiyasining konkret jihatlari, ularning o'quv dasturlari tafsilotlari va jadid pedagoglarining shaxsiy taqdirларini chuqurroq o'rganishga qaratilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Khalid, A. (1998). The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. Berkeley: University of California Press.
2. Jumanioyov, R. (2002). Jadidchilik va uning Turkiston tarixida tutgan o'rnini. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
3. Mamatqulov, Sh. (2005). Turkiston jadidlari. Toshkent: Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi.
4. Khalid, A. (2007). Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia. Berkeley: University of California Press.
5. Erkinov, Sh. (2010). Jadidchilik tarixidan lavhalar. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
6. Medish, V. (1975). Большевики и национальный вопрос в Средней Азии. Moskva: Nauka.
7. Dudoignon, S. A. (Ed.). (2006). Intellectuals in the Modern Islamic World: Transmission, Transformation, Communication. London: Routledge.
8. Xoliqov, A. (2000). Turkiston muxtoriyati va jadidchilik harakati. Toshkent: Adolat.
9. Koçaoglu, T. (2001). Reform Movements and Revolutions in Turkistan: 1900-1924. Haarlem: SOTA.
10. Yaroshevski, D. (2014). Empire and Citizenship in Revolutionary Russia. Toronto: University of Toronto Press.